

Romița IUCU

DIPLOMATIA ACADEMICĂ EUROPEANĂ

Însemnările unui călător pe drumul
de la Bologna către Sorbona

Cuprins

<i>Cuvânt-înainte</i>	5
Diplomația și geografia proceselor academice din Spațiul European al Învățământului Superior (SEÎS/EHEA)	9
Bologna: drumul ca destinație sau diplomația ca vocație – „note de călătorie” pe calea către Bologna.....	11
1999-2017: al doilea salt peste timpurile diplomației academice. Sorbona și cei doi președinți vizionari.....	85
Sorbona: destinația ca drum sau „notele de călătorie diplomatică” pe calea către Sorbona și dincolo de ea... ..	97
Călătoriile au și un final: de acolo încep diplomația și... amintirile	179
Iar după amintiri urmează jurnalul de călătorie și însemnările despre trecut și despre... viitor	185
Și totuși călătorului îi șade bine cu drumul... către noua destinație – diplomația academică europeană.....	189
<i>Gânduri de încheiere</i>	203
<i>Note</i>	205
<i>Referințe bibliografice</i>	231

Diplomația și geografia proceselor academice din Spațiul European al Învățământului Superior (SEÎS/EHEA)

Procesul Bologna, fiind unul dintre cele mai importante „megaprocese” de politici educaționale europene, cu o magnitudine greu de egalat la nivel dimensional de celelalte politici publice, este normal să-i preocupe pe cercetătorii din diferite țări europene cu teme de sprijin pentru implementarea sa, dar mai ales cu evaluarea implementării sale. Acesta a fost veritabilul pol magnetic al învățământului superior european pentru mai bine de 20 de ani, în jurul lui au gravitat toate axele geografice ale Spațiului European al Învățământului Superior, SEÎS (European Higher Education Area – EHEA), și majoritatea destinelor academice, personale și instituționale.

Dar oare de ce se folosește trecutul în fraza anterioară, cu ale sale semnificații stilistice, dat fiind că, de relativ puțină vreme, s-a creat și un *task force* (grup de lucru) specific, sub egida Grupului de monitorizare a Procesului Bologna (Bologna Follow-Up Group – BFUG): Grupul de lucru pentru viitorul Procesului Bologna (Task Force on the Future of the Bologna)?¹ În termenii de referință ai înființării acestui grup de lucru se menționează: „În identificarea și pregătirea discuțiilor din cadrul BFUG, acest grup de lucru va avea în vedere modul în care se poate răspunde schimbărilor continue generate de evoluțiile societale, economice, geopolitice, de mediu și tehnologice, în strânsă cooperare cu instituțiile de învățământ superior, personalul academic și studenții”². Grupul de lucru va pregăti documente de context și de concluzii și va sprijini dezbaterile BFUG „prin propunerea unor metodologii inovatoare pentru a asigura un dialog eficient și concluzii clare și aplicabile”³. Dincolo de toate celelalte mesaje transmise publicului academic, unul dintre ele devine central: Procesul Bologna nu s-a sfârșit, nu este epuizat, nu-și cântă „cântecul de lebadă”, ci se redefineste, se regândește

și, de ce nu, se așază pe noi cadre de colaborare și cooperare într-un „câmp magnetic” nou, în continuitate cu ceea ce poate constitui cea mai puternică și mai solidă construcție din aria post-Bologna (dar nicidecum după Bologna sau la sfârșitul Bologna...).

Așadar, post-Bologna devine treptat un spațiu deschis, privilegiat pentru transdisciplinaritatea cercetărilor din SEÎS, dar mai ales pentru noile cadre de politici transfrontaliere, cocreative, transformaționale, realizate prin consorții și alianțe academice. Pentru a susține clarificările necesare în vederea ameliorării politicilor publice în domeniul învățământului superior și a pregătirii epocii post-Bologna – una în care saltul trebuie să fie făcut de la politici *top-down* la practici instituționale *bottom-up* și de la practici instituționale la culturi instituționale cocreative, pregătite pentru provocările viitoare în care cultura academică este subsumată unor filosofii de construcție „trans”: transformațională, transfrontalieră, transdisciplinară –, vom propune și o abordare în continuitate, în sens ascendent și cumulativ.

Una dintre consecințele schimbărilor de paradigmă este că devine din ce în ce mai important rolul studentului ca partener, conștient de propriile expectații și nevoi de dezvoltare personală și evoluție în carieră. Vorbim adesea nu numai despre succes, ci și despre *well-being* (stare de bine) în aula academică și începem să ne preocupăm de o formare pentru un viitor profesional greu predictibil, în care exercițiile de *foresight* (de tip predictiv-anticipativ) vor deveni un loc comun într-o Europă marcată de câteva provocări academice de forță. Ne exprimăm convingerea că un element cu o puternică încărcătură predictivă pentru viitorul nostru academic la nivel continental îl va constitui parafraza după Malraux: „Europa viitorului va fi a educației superioare sau nu va fi deloc!”⁴.

Pentru a ajunge acolo, „geografia” europeană avea să provoace SEÎS cu o propunere de sorginte politică, însă cu o dezvoltare de tip *bottom-up* în sens instituțional și, mai ales, transinstituțional, cu scopul de a schimba puțin polaritatea, prin introducerea celui de-al doilea câmp magnetic capabil să genereze forța unei schimbări foarte solide. Iar acest lucru nu avea să ofere numai un substitut la nivel de politici publice, ci mai ales un complement pentru macropoliticile centrate pe europeanizare, prin *branding* și accent pus pe împuternicirea alianțelor universităților europene în vederea competiției globale ce va urma. Despre acest nou câmp magnetic vom vorbi puțin mai târziu în periplul nostru academic.

Bologna: drumul ca destinație sau diplomația ca vocație – „note de călătorie” pe calea către Bologna

Unul dintre cele mai fascinante momente din istoria sistemului educațional universitar contemporan l-a reprezentat Procesul Bologna, probabil documentul, politica publică și procesul strategic cele mai puternice și mai penetrante care aveau să schimbe decisiv soarta și evoluția spațiului academic european și nu numai... Am scris și am afirmat acest lucru încă din a doua jumătate a anilor 2000, când Procesul și-a extins reverberațiile și în România. Am făcut-o deopotrivă cu spirit constructiv-critic, dar și cu un mare entuziasm, care nu m-au părăsit până în ziua de azi, după aproape 20 de ani. Cred că asta se poate observa și din căldura ce însoțește fiecare frază scrisă. Mai mult, cei care mă cunosc pot afirma fără putință de tăgadă că a acompaniat și fiecare frază rostită în nenumăratele discursuri instituționale sau publice pe teme de profund și dedicat *advocacy* în favoarea Procesului Bologna.

Acum puțină vreme, participând la o reuniune dedicată diplomei europene (*European degree*)¹, organizată la Bruxelles de două importante alianțe europene de universități, CIVIS² și UNITA³, într-un parteneriat consacrat deja, am avut bucuria de a-l reîntâlni pe distinsul profesor Peter van der Hijden⁴ (cunoscuții îl alintau la acea vreme Mister Papion, pentru că purta de fiecare dată la reuniunile internaționale un papion cu cromatici și țesături care, după spusele lui, îi devoalau starea sufletească). Întâlnindu-l în acea zi ploioasă și friguroasă de noiembrie, am fost surprins că sub sacoul închis la culoare purta o maletă neagră... După salutul prietenos, imediat l-am întrebat: „Peter, unde-ți este papionul?”. Foarte surprins, cu un gest deloc ritualic, și-a rulat maleta până la gât, dezvelind o cămașă albă, impecabilă, și un papion mignon, în note cromatice îndrăznețe de roșu și verde: „Uite-l, e aici!”, mi-a răspuns grăbit, cu un ton de confirmare, dar și

cu un zâmbet pe fața sa uscățivă, ce trăda o fină nuanță de ironie prin care parcă voia să-mi șoptească: „Ce credeai, că nu mai sunt eu, că mi-am uitat papionul? Ha, ha, ha... Cum așa?!”. Am regăsit un Peter cu doar mici urme fizice ale trecerii anilor, dar intact intelectual și sufletește, la fel de entuziasmat și de devotat aceleiași cauze căreia și-a consacrat cariera: Procesul Bologna.

Dar acolo, la Bruxelles, discuțiile s-au purtat pe marginea celeilalte jumătăți de câmp magnetic, cea de după 20 de ani: diploma europeană în contextul alianțelor europene și al proceselor de asigurare a calității noilor programe de studii. Însă Peter a rămas consecvent marii sale cauze, pledând pentru continuarea cu Procesul Bologna în universități și pentru un cuvânt pe care l-a rostit întreit și răspicat: *Trust! Trust! Trust!* („Încredere! Încredere! Încredere!”) – exact cum și Procesul Bologna a încercat să împuternicească universitățile să genereze o schimbare profundă, nu numai la nivel instituțional, ci și la nivelul culturii organizaționale, prin încredere (am putea completa noi: încredere internă, confirmare/creditare externă, asigurare a calității⁵).

L-am amintit pe Peter și am introdus prima evocare a unei personalități ce mi-a jalonat înțelegerea și apropierea de Procesul Bologna – lucru pe care îl voi mai face în lucrarea de față, fără să dedic un capitol special vreuneia dintre ele –, încercând să prezint nu numai Procesele, ci și oamenii cu care și prin care ele s-au identificat; dar nu ca personalități generice, amintite în tratatele de istorie academică, ci ca prieteni și parteneri academici, cu sentimente, cu trăiri și cu amprentele lor umane, care au dăltuit Procesul Bologna (sau/și Procesul Sorbona), dar și datorită cărora am devenit un promotor fervent al acestuia. Oricum, istoric vorbind, „Promotor Bologna” am fost încă din acele vremuri de început, după cum se va vedea din episoadele călătoriei mele.

Cu toate acestea, pentru foarte mulți observatori ai fenomenului academic global și european, reformele puse în scenă prin articularea procesualității politice, cu schimbările și inovările de la nivelul practicilor instituționale, nu reprezentau exclusiv dimensiunea programatică a Procesului Bologna, ci își aveau originile în proiecțiile de politici angajate cu puțin timp înainte, odată cu eforturile diplomației franceze, parafate prin Declarația de la Sorbona, „rătăcită” prin sertarele unui trecut printre ale cărui „artefacte” ne-am propus să răscolim în urma reflecțiilor de acum. Dar, cum am apelat în argumentația mea și la

dimensiunile practice ale fizicii magnetice, pentru a înlesni o înțelegere mai bună a dinamicii unor secvențe și procese de politici, cred că primul pol magnetic, Procesul Bologna, își cere dreptul la cunoaștere și aprofundare.

Am inițiat această analiză sub forma unei călătorii simbolice, al cărei itinerar spiritual a luat în calcul experiențele reflexive personale ale „călătorului” angajat în această peregrinare încă din 2004, an în care Procesul Bologna a fost propus spre implementare în sistemul universitar românesc.

Așadar, evocarea va începe, istoric, cu momente a căror consemnare nu am făcut-o eu – vor fi folosite surse demne de încredere – și va continua cu unele întâmplări ale trecutului mai apropiat, de după 2005, când, prin aplicarea Procesului Bologna în spațiul educațional românesc, am fost martor la multe dintre ele. Și chiar și atunci, poate, mărturiile vor fi încărcate de subiectivitatea descrierilor și interpretărilor personale, marcate de vârsta academică, dar și de experiența profesională. La acea vreme, prin anul 2004, aveam să devin prorector cu probleme academice al Universității din București, preluând ca sarcină principală implementarea unor noi schimbări instituționale de magnitudine, dar și pline de necunoscut: Procesul Bologna cu toate instrumentele sale, în instituțiile de învățământ superior din SEÎS, căruia și universitățile românești i-au devenit parte. Așa că tot ceea ce va urma din perspectiva reflecțiilor va fi judecat prin filtrele experienței directe și nemediate de contactul cu faptele și consecințele primei sale faze de implementare.

Începutul drumului: 1088 – universitatea sau Universitatea din Bologna⁶

Călătoria a început cu mult timp înainte însă, atunci când Universitatea din Bologna a luat naștere în jurul societăților de ajutor reciproc ale studenților străini, cunoscute sub numele *universitas scholarium*, dar numite și *nationes* (națiuni), deoarece tinerii se grupau după regiunea de proveniență, în încercarea de a se proteja împotriva legilor orașului care le impuneau pedepse colective străinilor pentru datoriile compatrioților lor⁷.

„Acești studenți angajau apoi savanți de la școlile laice și eclesiastice «preexistente» ale orașului pentru a le preda discipline precum artele liberale, dreptul notarial, teologia și *ars dictaminis* (scriitoria).”⁸

Ideile de început au fost marcate de aceste considerente istorice, mult mai apropiate de nevoile de dezvoltare profesională și academică ale studenților. În același context sunt de reținut și câteva începuturi de guvernanta academică. Prin inițierea sau amenințarea unei greve studențești, studenții puteau să-și impună cererile privind conținutul cursurilor și salariile pe care le-ar primi profesorii. Aceștia erau angajați, concediați și li se stabilea salariul de către un consiliu ales, format din câte doi reprezentanți aparținând fiecăreia dintre „națiunile” care conduceau instituția, cele mai importante decizii necesitând un vot majoritar al tuturor studenților⁹. Profesorii puteau fi, de asemenea, amendați dacă nu reușeau să termine cursurile la timp sau să completeze materialul de curs până la sfârșitul semestrului. Un comitet studențesc, „Denunțatorii de profesori”, îi supraveghea pe aceștia și raporta orice comportament necorespunzător. Dincolo de aceste chestiuni de conveniență academică sau de istoric colocvial, putem reține și câteva elemente legate de începuturile incluzivității și ale egalității în sistemul universitar medieval, amintind aici de Bettisia Gozzadini, cea care a obținut o diplomă în drept în anul 1237, devenind una dintre primele femei din istorie ce au intrat în posesia unei certificări universitare. Mai mult, din anul 1239 a predat la universitate, devenind, potrivit surselor documentare, una dintre primele femei care au susținut cursuri academice la o *universitas*¹⁰.

Reverberațiile istorice și impactul acestei noi construcții educaționale au condus la o răspândire a modelului Universității din Bologna, devenind astfel o bună practică a acelor vremuri greu încercate de istorie, replicată ulterior în alte spații geografice și culturale.

„În 1088, a fost înființată la Bologna prima universitate europeană care a fost în mare măsură independentă de controlul Bisericii, stabilind noi standarde în ceea ce privește bursele jurisprudențiale și, prin exemplul său, ducând la fondarea altor universități pe întregul continent.”¹¹

Urmând aceleași perspective de replicare, în anul 1477 papa Sixtus al IV-lea a emis o bulă papală prin care autoriza crearea Universității Uppsala din Suedia, specificând atunci că noua universitate va avea aceleași libertăți și privilegii ca și Universitatea din Bologna – o situație extrem de dorită de savanții suedezi, percepută de asemenea ca un început de instituționalizare firească pentru o modernitate târzie a unui Ev Mediu tulburat, ale cărui reverberații istorice s-au concretizat în valori perene peste timpul academic.